

УДК 94(477.74)«1917/1953»

О. Є. Музичко

Грузини як суб'єкти та об'єкти політичних репресій на Півдні України (перша половина ХХ століття)

Метою цієї статті є комплексне вивчення долі грузинів в історії політичних репресій на території Південної України у першій половині ХХ ст. Показано, що грузини були як об'єктами, так і суб'єктами цього процесу. Однією з провин, що фігурувала під час судових процесів у часи СРСР, був грузинський націоналізм репресованих.

Ключові слова: Південна Україна, грузини, репресії.

The aim of this article is a complex study of destiny of the Georgians in the history of political repressions in South Ukraine in the first half of 20th century. It is shown that Georgians were both objects and subjects of the process. One of the sins featured at the trials in the Soviet times was the Georgian nationalism of the repressed.

Keywords: Southern Ukraine, Georgians, repressions.

Грузини належали до малочисельних народів Південної України. Але багато з них залишили помітний слід в історії цих земель. Грузинська діаспора належала до найактивніших політично, що призводило до її інтеграції у політичний процес. Метою цієї статті є комплексне вивчення долі грузин в одній з найтрагічніших (поряд з війнами) тенденції політичного життя Південної України — репресій влад проти своїх підданих та громадян. Слово влада використано тут у множині не випадково, адже йдеться про розгляд великого часового відрізка, як російсько-імперського, так і комуністичного. Множинність використана і щодо грузинської участі у зазначеному історичному явищі, адже вони були як винуватцями, так і жертвами.

Кінець ХІХ — початок ХХ ст. пройшов під знаком загострення політичної боротьби і наростання репресивності з боку влади. Першими об'єктами репресій серед грузинів стали студенти Новоросійського університету (НУ) в Одесі. У 1887 р. з університету були виключені за участь у студентських заворушеннях В. Церетелі, К. Месхи, Т. Ласхішвілі, С. Яшвілі та інші. У 1899 р. під час сходки студентів були заарештовані син дворянина з Кутаїсі Володимир Семенович Кордзая та Микола Георгійович Абдушелішвілі¹. Але справжній розквіт грузинського студентського руху як складової частини руху одеських студентів припав на перші десятиліття ХХ ст. У перші роки ХХ ст. найбільш помітними лідерами одеських грузинських соціал-

демократів (більш адекватно їхні погляди та дії відображає поняття «радикальні соціалісти») були студенти Новоросійського університету Володимир Окуджава (дядько відомого барда), Шалва Лежава, Варлаам Шавдія.

Шамше (Семен) Костянтинович під час революції 1905 р. був арештований і виключений з університету. Студент історико-філологічного факультету Новоросійського університету у 1902–1904 рр. Володимир Степанович Окуджава був заарештований у 1905 р. разом із Ш. Лежава, мешкав у Швейцарії. Критикував В. Леніна, але як і його товариш, у підсумку примкнув до більшовиків². Варлаам Караманович Шавдія за участь у студентських заворушеннях був виключений 1901 р. Його знову прийняли, але на початку 1904 р. звільнили без права зворотного вступу. В. Шавдія був членом меншовицької фракції Російської соціал-демократичної партії, представником грузинського земляцтва в Коаліційній студентській Раді Новоросійського студентства.

Під час революції 1905 р. у боротьбу проти російських шовіністів активно включилися грузинські робітники та студенти, на чолі з революціонером Єквтиме Муджирі. Разом з вірменами вони склали кавказьку дружину, яка брала участь у вуличних боях на барикадах. Захищаючи євреїв від погромників, загинули хіміки К. Байрамшвілі та О. Клдіашвілі. У листопаді 1905 р. на Канатній вулиці городовий сильно побив студента Володимира Чарквіані³. Найчастіше у документах зустрічається

інформація про участь грузинських студентів у студентських заворушеннях та соціалістичних організаціях⁴. В. Шавдія був обраний головою Одеської Ради робітничих депутатів, а Й. Абакелія — членом пленуму, делегатом від студентів. У 1906 р. В. Шавдія заарештували, а у 1907 р. позбавили дворянства та заслали на поселення⁵. Деякі сучасники були впевнені, що В. Шавдія помер у засланні, але восени 1909 р. він просив адміністрацію Новоросійського університету переслати його документи у Женевський університет, писав дружині в Одесу з Парижу про свої враження від промови В. Леніна. У грудні 1910 р. серед 133 затриманих за участь у студентській сходці студентів було 34 грузини, 30 поляків, 19 вірмен, 21 єврей, 4 караїма, 8 хрещених євреїв, 12 німців та 5 греків⁶. В тому ж році у заворушеннях брали участь 4 грузинські курсистки⁷.

Один з лідерів грузинського земляцтва, викладач низки чоловічих та жіночих гімназій Одеси, історик Симон Аваліані не був радикалом і лише усно виступав у 1905–1907 рр. проти шовінізму в системі шкільної освіти⁸.

Однак саме тому попечитель Одеської навчальної округи не дозволив історика залишитись в аспірантурі в НУ, ані розпочати викладання на Одеських вищих жіночих курсах, незважаючи на те, що у 1908 р. професори обрали його своїм колегою. В. Лазурський просив свого московського товариша влаштувати опального одесита у Москві: «Будучи волелюбного, кавказького напрямку думок, він під час визвольного руху з успіхом виступав на мітингах та повинен тепер за це платити. Щербakov не допускає навіть у казенні школи. Він перебивається уроками. Я переконаний, що з нього виробиться відмінний викладач та лектор»⁹. Внаслідок набутої неблагонадійної репутації грузинам так і не дозволили заснувати власне національно-культурне товариство.

Найбільшою репресивною акцією проти студентів-грузинів був арешт у березні 1913 р. 15 студентів грузинів (13 у віці 21–24 років, двоє — 27 років, які вже пройшли весь університетський курс) за порушення постанови «Про збіговиська й збори»¹⁰. Студентів звинувачували у створенні «національної студентської грузинської партії». На багатолюдному та резонансному судовому засіданні 11 грудня 1913 р. одним з помічників присяжного повіреного був Є. Ушверідзе, а захисником і перекладачем С. Аваліані. Сутність справи полягала в тому, що 17 березня у квартирі одного зі студентів знайшли анкети та бланки правління партії. Її члени збирали кошти для бідних студентів-грузинів, налагодили листування з правлінням грузинського земляцтва у Дерпті,

опікувалися справою перевезення на Кавказ тіла В. Петріашвілі тощо. Товариш голови М. Баранов доводив, що в Новоросійському університеті діє організація студентів-грузинів, які поділяються на групи по десять чоловік і щомісяця здають у касу по 25 копійок. Кожна група правління має свого голову. Жоден з підсудних не визнавав свою провину, стверджуючи, що студенти-грузини надають підтримку новоприбулим товаришам, але грузинського земляцтва як правильної та постійно діючої організації в Новоросійському університеті на відміну від Москви не існує. Один зі свідків Церетелі говорив про земляцтво в територіальному сенсі, колонію, тобто про співтовариство студентів-співвітчизників. С. Аваліані заперечував правильність перекладу слів «грузинська національна партія», а Є. Ушверідзе розповів про важке матеріальне становище студентів-грузинів у Новоросійському університеті. Вмілий захист забезпечив виправдання підсудних¹¹.

Однак було б однобічно вже у цей час вважати грузинів лише жертвами репресій (хоча й багатьох студентів, як свідомих та дієвих противників влади, аж ніяк не можна вважати суто безневинними особами. Інша справа, що адміністрація часто діяла неадекватно). Послідовними противниками не лише революціонерів, але й опозиціонерів, особами, які відрізнялися особливою рішучістю і навіть жорстокістю, були градоначальник Ялти у 1906–1916 рр. Іван Антонович Думбадзе (1851–1916) та тимчасовий генерал-губернатор Одеси Костянтин Адамович Карангозов (1852–1907)¹². Безпосередньо причетними до придушення опозиційних настроїв та революційних виступів були помічник пристава Одеської міської поліції, помічник Одеського поліцмейстера, начальник Одеського відділення розшуку міської поліції князь Георгій Олександрович Херхеулідзе та чиновник з особливих доручень при Одеському градоначальнику Д. Цулукидзе.

Особливо явно грузинський слід в історії карально-репресивної системи на Півдні України закарбувався у часи червоного терору. Власне, одним з його символів став колишній лідер студентів соціал-демократів Калістрат Григорович Саджая. Він народився 22 жовтня 1895 р. у родині дворян. У 1915–1918 рр. навчався на медичному факультеті НУ, але не закінчив навчання. У 1915 р. вступив до більшовицької фракції РСДРП. Про лідерський статус К. Саджая в студентському русі свідчать його численні статті в центральній студентській газеті, в яких він гаряче критикував консервативних професорів, вимагав збільшення прав студентів. У цій же газеті навіть була розміщена фотографія й коротка біографія К. Саджая. З березня

1917 р. він очолював просвітницько-агітаційну секцію Центрального комітету Новоросійського студентства¹³. Участь у студентському русі була для К. Саджая лише трампліном до «дорослої» політичної боротьби. К. Саджая тричі брав участь у військових повстаннях, півтора року відсидів у в'язниці¹⁴. У 1917–1918 рр. він перебував у Червоній гвардії. Під час короткого першого періоду більшовицької влади в Одесі на початку 1918 р. К. Саджая командував Болградським червоноармійським загonom, був співробітником одеського «Бюро по боротьбі з контрреволюцією». Втік до Москви під час приходу німців, але повернувся, аби в 1918–1919 рр. увійти до підпільного революційного комітету Російської комуністичної партії більшовиків під псевдонімом «Калениченко». Був членом «Іноземної колегії», більшовицької агітаційної групи серед військ Антанти в Одесі¹⁵. У травні — серпні 1919 р. К. Саджая очолив Одеську ЧК, яка розстріляла сотні безневинних людей. У всіх спогадах він зображений як холоднокровний садист. Дехто пояснював це його жагою помсти, адже за часів Антанти в Одесі його арештували і мали розстріляти¹⁶.

Колегами К. Саджая були Мартин Артеміювич Лоладзе (1886–1921) і Давид Асалович Махарадзе (розстріляний у 1937 р.), Цамаєва, Гоголадзе, Брошвілі, Алексанія¹⁷, Євсей Ігнатійович Чікваная (1893–1919) — поручик царської армії, учасник жовтневого перевороту 1917 р. у Петрограді, у 1918 р. — начальник штабу, командуючий третьою революційною армією, у 1919 р. — один з керівників Одеського підпілля¹⁸.

Слід зазначити, що своєрідним моральним антиподом та опонентом К. Саджая був випускник НУ, Генеральний консул Грузії в Одесі Євсей Ушверідзе. У березні — серпні 1919 р. за панування більшовиків у місті були зачинені всі консульства, крім грузинського. Від'їжджаючи, консули поклали місію захисту прав усіх громадян іноземних держав на Є. Ушверідзе, як голову консульської Ради. В умовах кривавого терору Є. Ушверідзе і його колегам вдалося врятувати життя багатьох людей різних національностей, зокрема професорів.

У Криму великих висот в структурі влади досягли «учні К. Саджая», чекісти Дмитро Іларіонович Лордкіпанідзе (1896–1937) та Григорій Теофілович Каранадзе (1902–1970). Д. Лордкіпанідзе насаджував комунізм в Криму на постах одного з керівників ВНК з 1920 р., зокрема, був уповноваженим Особливого відділу ВНК Кримської особливої групи військ, начальником Активної частини Особливого відділу ВНК Південного фронту. Його кар'єра досягла піку

в 1930-х рр.: начальник управління НКВС по Кримській АРСР, начальник Особливого відділу НКВС Морських Сил Чорного та Азовського морів, старший майор державної безпеки, народний комісар внутрішніх справ Кримської АРСР. За налагодження кривавого терору його нагородили орденами Червоного Прапора, Трудового Червоного Прапора Закавказької РФСР, Червоної Зірки, Трудового Червоного Прапора РСР Грузія. Але все це не врятувало його від розправи від своїх же соратників і розстрілу.

Найбільших адміністративних висот досяг уродженець Кутаїської губернії, майор держбезпеки Г. Каранадзе — народний комісар внутрішніх справ Кримської АРСР у 1938–1942 рр., в лютому — липні 1941 р. — нарком держбезпеки (на початку війни переїхав до Краснодару). Хоча в сучасній історіографії деякі неосталіністи дорікають наркому за мляве виявлення «ворогів народу» і шпигунів, це свідчить радше на користь Г. Каранадзе, який ймовірно, не відрізнявся кривавістю і схильністю до фальсифікацій штучних гонінь на «відьом», подібно безлічі його колег по відомству. І все ж, знаючи про злочинну сутність НКВС, особливо в ці роки, очевидно, що Г. Каранадзе був причетний до репресій, які торкнулися, як буде видно з подальшого тексту, і кримських грузин.

Втім, на двох, в біографії Д. Лордкіпанідзе і Г. Каранадзе є і світлий промінь. Мається на увазі спроба Г. Каранадзе запобігти геноцидному переселенню кримських татар з Криму. У березні 1942 р. він надіслав спеціальну доповідну записку на ім'я Лаврентія Берії, в якій спростовував думку найбільш завзятих службистів про суцільний колабораціонізм татар. Ця доповідна записка не залишилась непоміченою у вищому військово-політичному керівництві країни. 18 листопада 1942 р. було прийнято постанову Кримського обласного комітету ВКП(б) «Про помилки, допущені в оцінці ставлення кримських татар до партизанів, про заходи для ліквідації цих помилок і посилення роботи серед татарського населення». Але, як показали подальші трагічні події, Г. Каранадзе вдалося тільки відтермінувати каральний акт до 1944 р., і тоді він вже мовчав.

Втім, у 1920–1940-х рр. бачимо грузин здебільшого у ролі жертв тоталітарного режиму. У 1921 р. кримська ЧК заарештувала в Сімферополі кооператора з вищою юридичною освітою Євсевія Мілітоновича Лордкіпанідзе (1884 р. н., Кутаїсі), але через 10 днів звільнила за недоведеністю обвинувачення. У 1925 р. каральні органи заарештували за звинуваченням у приховуванні учасників контрреволюційної організації Грузії братів, уродженців Хоні, сім-

феропольських виноторговців Купрашвілі — Корнелія Павловича та Сергія Павловича. Їх вислали на 3 роки на Урал. Реабілітували їх тільки в 1995 р.¹⁹ Робітника радгоспу в Сімферополі Володимира Євстахійовича Телія (1889 р. н., село Марата, Абашського району) заарештували в 1936 р., але через півроку звільнили²⁰. Але незрівнянно трагічніше склалася доля головного бухгалтера артілі в Сімферополі Георгія Самсоновича Долідзе (1901 р. н., Поті). У 1922 р. його засудили за «націоналістичну діяльність» на 12 років виправно-трудоих таборів. У 1938 р. знову заарештували. У квітні 1940 р. засудили на 5 років. Він помер у жовтні 1940 р. в таборі. Реабілітований у 1957 р.²¹

За даними миколаївського історика Миколи Шитюка, у 1920–1930-х рр. на Миколаївщині був репресований один грузин, у Херсонській області — 9, Одеській — 21. З них смертельні вироки у Херсонській області було винесено та виконано — один смертний вирок, в Одеській — 8²².

У листопаді 1921 р. був розстріляний за нібито участь у підготовці контрреволюційної змови тридцятидвохлітній уродженець Батумі, колишній торговельний агент незалежної Грузії, Аркадій Миколайович Поляков-Кадієшвілі. У 1995 р. він був реабілітований. У 1920–1926 рр. щороку заарештовували, але відпускали Георгія Кіндратійовича Гетія.

Одним з перших репресованих у 1930-х роках був винороб Галактіон Антимозович Кіпіані. У березні 1930 р. його засудили на 10 років концтаборів за тероризм. У таборі його повторно засудили та розстріляли 17 лютого 1938 р. У липні 1989 р. він був реабілітований²³. У тому ж 1930 р. за своє «поліцейське минуле» був ув'язнений на 3 роки в концтабір В. Чантурія. На його захист писали листи кілька комуністів та мешканців його будинку²⁴. Можливо, ці клопотання полегшили його долю. Але подальша доля В. Чантурії невідома. У 1931 р. та у 1938 р. заарештовували Ростислава Івановича Чикваїдзе. Якщо після першого арешту його відпустили, то у 1938 р. — розстріляли. У 1989 р. він був реабілітований²⁵.

У 1935 р. в Одесі та Києві каральні органи СРСР розкрили «Організацію грузинських меншовиків», яка звинувачувалась у підготовці повалення комуністичної влади. Серед обвинувачуваних були Давид Кіладзе, Шамше Лордкіпанідзе й Пуларіані-Арсенашвілі²⁶.

Не випадково у 1935 р. був заарештований та засланий на 5 років у Казахстан лікар поліклініки Червоного хреста Я. К. Думбадзе. Яків Костянтинівич Думбадзе народився 10 грудня 1884 р. у Дагестані, в родині шведки

та грузина. Після закінчення у 1907 р. Тбіліської гімназії він вчився в Лейпцигському та Страсбурзькому університетах. У 1914 р. він був висланий з Німеччини та поселився в Одесі. Відтоді він працював до 1923 р. молодшим лікарем евангелічної лікарні, а з 1923 р. — лікарем німецького консульства в Одесі, місії Нансена, поліклініки Червоного хреста²⁷. Підставою для обвинувачення його в шпигунстві на користь Німеччини послужило безвинне за змістом листування з колишнім німецьким консулом в Одесі та його дружиною. Тільки в 1939 р. його звільнили. У жовтні 1937 р. каральний меч комуністів остаточно наздогнав Г. К. Гетія. Він був заарештований як агент іноземної розвідки та розстріляний вже 11 листопада 1937 р. У 1989 р. його реабілітували²⁸.

Моряк Нестор Іванович Кунчулія, до моменту арешту жив вже поза межами Одеси, в Батумі. У 1937 р. його викликали до Одеси, після чого він зник безвісті. Його дружина багато разів писала до прокуратури, але безрезультатно. У листі у відповідні інстанції у 1957 р. син Н. Кунчулія підкреслював, що «це горе впродовж 20 років нас тисне та позбавляє людського існування». Тільки після цього листа сина повідомили, що 21 серпня 1937 р. його батько був розстріляний. Товариші по службі покійного свідчили, що його було страчено за неправдивим доносом. У 1958 р. Одеський обласний суд заклав справу Н. Кунчулія²⁹.

У 1937 р. за звинуваченням у контрреволюційній діяльності був заарештований кочегар пароплава «Каганович» Севар'ян Дмитрович Сарія, 1906 року народження. Він мешкав у Поті, але в момент арешту перебував в Одесі. Він був засуджений на 8 років концтаборів, які й відсидів до 1945 р. у Сибіру. У 1957 р. справу С. Сарія було закрито.

У 1938 р. за звинуваченням у зв'язках з емігрантами та участі в антибільшовицькій організації був заарештований льотчик винищувача «Торіель» у роки незалежності Грузії, а на момент арешту — капітан пароплава «Тбілісі», Геннадій Луарсабович Гомберадзе. До 1945 р. він відбув повний строк покарання в концтаборі³⁰.

Леонід Володимирович Гагуа народився в Одесі у 1904 р. У 1934 р. його засудили на 10 років за антирадянські висловлювання. Але у 1936 р. він втік з табору та знову оселився в Одесі. Каральні органи знайшли його й тут у травні 1937 р. Лише у 1993 р. він був реабілітований³¹. У 1936 р. за організацію контрреволюційної групи був арештований Микола Сигізмундович Якубовський, який народився в Одесі у 1915 р. в родині грузинки та поляка. Тому в паспорті він був записаний

грузином, а в інших документах — поляком. На момент арешту він працював радистом у Палаці моряка. Його заслали в табір на 4 роки³².

Льотчик Антоній Володимирович Мансветов народився 9 лютого 1898 р. у Тбілісі у родині офіцера. Воював у складі авіації незалежної Грузії та Червоної Армії, працював на авіалініях Сибіру. Був нагороджений орденом Червоного Прапора. У 1937—1938 рр. працював начальником льотної частини гідроліній³³. Однак ніякі військові та цивільні заслуги не вберегли його від розправи³⁴. Його заарештували в червні 1938 р. за нібито шпигунство на користь Німеччини та засудили на 5 років таборів. З табору А. Мансветов писав листи Й. Сталіну та іншим вищим начальникам з проханням послати його на фронт, хоча б рядовим. У 1943 р. він отримав можливість відправитися на фронт, де виявив себе з найкращої сторони. На його рахунок у 1944—1945 рр. було 68 бойових вильотів уночі, 5406 годин нальоту, з них 332 — уночі. Його нагородили орденом Червоної Зірки та югославським орденом Партизанської Зірки першого ступеня. Але лише у 1957 р. справу А. Мансветова було остаточно закрито.

Вже напередодні війни у 1940 р., за спробу втечі з СРСР до Румунії, був арештований та засуджений на 10 років Григорій Володимирович Долідзе³⁵. Тоді ж був заарештований, а у 1941 р. розстріляний за антирадянську агітацію та лайку на адресу Леніна кравець Пилип Григорович Сакаджи³⁶.

Повернення комуністичної влади супроводжувалося новим витком репресій проти багатьох громадян, які перебували в роки війни на окупованій румунами території. У 1944 р. у спецтабір був засланий Н. Угрехелідзе. Семен Семенович Чиковані (народився 1920 р. в Кутаїсі в родині дворянина та селянки) потрапив у полон, а потім поселився в Одесі у листопаді 1941 р. Мешкав на Градоначальницькій, 8 та вів дрібну торгівлю. У травні 1943 р. С. Чиковані одружився та відкрив свою закусьочну на Князівській, 36. Його тесть був директором винзаводу та постачав йому вино. С. Чиковані заарештували 26 травня 1944 р. за неправдивим доносом у зв'язках з румунською поліцією. Але після збору додаткових свідчень у вересні 1944 р. його відпустили³⁷.

У вересні 1945 р. був арештований за звинуваченням у зраді Батьківщині та засуджений на 10 років уродженець Одеси, кавалер ордена Червоного Прапора, льотчик, а наприкінці війни німецький військовополонений, Джемшер Олександрович Курдгелашвілі³⁸. Найважчого удару зазнав Геннадій Гомберадзе, якого за-

арештували вдруге у липні 1949 р. Щоправда, через деякий час, у зв'язку з важкою хворобою його звільнили³⁹. Найімовірніше, хвороба була викликана першим арештом та катуваннями в НКВС. У 1991 р. він був реабілітований.

Найвідомішою особистістю з арештованих у післявоєнні роки був В. Габунія⁴⁰. Володимир Олексійович Габунія народився у 1898 р. у Поті. Закінчив Батумський морський технікум. На флоті служив з 1917 р. У 1920—1921 рр. він служив на військовому катері-винищувачі «Торіель» Грузинської держави, що й стало одним з приводів для репресій проти нього. У 1937 р. був засуджений його брат Георгій, капітан «Червоної Аджарії», а у 1938 р. і сам В. Габунія. Цього разу судді обмежилися 2 роками умовно. З початку 1941 р. В. Габунія працював помічником капітана пароплава «Грузія», який одержав завдання забезпечувати оборону Одеси. У край складних умовах «Грузії» вдалося виконати 18 рейсів. Особливо героїчними були дії В. Габунія в жовтні 1941 р. 14 жовтня 1941 р. внаслідок влучення бомби «Грузія» загорілася. Частина команди залишила судно, але В. Габунія прийняв обов'язки капітана та зміг не лише загасити пожежу, але евакуювати вночі з Одеси 5200 солдатів, зокрема, поранених. Вдало маневруючи під бомбардуваннями на аварійному судні, В. Габунія довів «Грузію» до Севастополя⁴¹. Капітана нагородили орденом Червоної Зірки, медалями «За оборону Одеси», «За оборону Севастополя», «За оборону Кавказу», «За перемогу над Німеччиною». Капітаном «Грузії» він залишався до червня 1942 р. В 1942—1944 рр. був капітаном і начальником Батумського порту. Після війни мешкав разом з дружиною (юристом) в Одесі, за адресою Енгельса (зараз Маразліївська), 12, квартира 18 і плавав на кораблях Чорноморського морського пароплавання. У 1944 р. його змусили погодитись на роль агента радянських спецслужб, але, до честі для себе, не виявив жодної активності й у 1949 р. був виключений з агентурної мережі.

На момент арешту, в лютому 1950 р., він працював помічником капітана теплоходу «Львів». За доносом товариша по службі В. Габунія звинуватили у пропаганді антирадянських поглядів, грузинському націоналізмі, поширенні антирадянських анекдотів та засудили на 10 років таборів. Покарання він відбував в Узбецькій РСР. Він, його дружина, діти та колеги писали численні листи Л. Берії та іншим з проханням переглянути рішення суду. Але тільки у вересні 1954 р. В. Габунія був звільнений. Реабілітували його лише посмертно у 1989 р. Показово, що ще до 1989 р. про подвиги В. Габунія стали згадувати в пресі⁴².

Мешканця Первомайська, Миколу Олександровича Башкашвілі (1917 р. н., Тбілісі) заарештували 13 квітня 1944 р. Справа була закрита у вересні наступного року. Подальша доля цієї людини невідома. Реабілітований у 1996 р.⁴³.

Отже, грузини піддавалися політичним переслідуванням і покаранням ще до 1920 р. Однак в Російській імперії це дійсно була кара за конкретні дії, або хоча б опозиційні погляди. Не такою вже й жорстокою була система покарань. В радянські ж часи, особливо у 1930-х рр., грузини, як і інші громадяни СРСР, найчастіше були об'єктом абсолютно необґрунтованих репресій, які ставили за мету залякування, створення атмосфери страху, шпіономанії, як

головної умови створення тоталітарного режиму. Специфікою репресивних процесів щодо грузинів у 1920–1930-х рр. були непоодинокі випадки фігурування у процесах серед провінційних репресованих їхня служба демократичному грузинському уряду у 1918–1921 рр., тобто грузинський націоналізм. Історична об'єктивність вимагає зазначити й участь грузинів у процесі розгортання репресій, що було рисою, поширеною і серед інших національностей. Це пояснювалося природою радянського тоталітаризму (схожого на італійський фашизм), де на перше місце виносилися не національно-расові особливості, а відданість системі та ідеології, класово-кастовий принцип.

1. ДАОО. — Ф. 314. — Оп. 1. — Спр. 186. — Арк. 4 а.
2. *Малинова Г.* Дядя Володя Окуджава // *Малинова Г.* Из-под завесы тайны. — Одесса, 2002. — С. 225–232.
3. ДАОО. — Ф. 2. — Оп. 4. — Спр. 7984.
4. *Жезмер М.* Одеська Рада Робітничих депутатів 1905 року. — Одеса, 1931. — С. 45.
5. ДАОО. — Ф. 634. — Оп. 1. — Спр. 471.
6. Там само. — Ф. 2. — Оп. 4. — Спр. 9057. — Арк. 81.
7. Там само. — Арк. 93.
8. Одесские новости (ОН). — 1905. — 16 ноября.
9. Российский государственный архив литературы и искусства. — Ф. 1166. — Оп. 1. — Д. 57. — Л. 46–47.
10. Судебная хроника. Дело студентов-грузин // ОН. — 1913. — 12 декабря.
11. Там само. — 21 марта.
12. *Гогитидзе М.* Грузинский генералитет // *Хроника — 2000: Український культурологічний альманах: Україна — Грузія.* К., 2001. — Вип. 43–44. — С. 267.
13. Бюллетень Центрального комитета Новороссийского студенчества. — 1917. — № 1. — 12 марта.
14. ДАОО. — Ф. 45. — Оп. 18. — Спр. 2926.
15. Там само. — Ф. П-13. — Оп. 2. — Спр. 169. — 12 апр.
16. Сын Отечества. — 1919. — №101.
17. ДАОО. — Ф. 3160. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 22.
18. Великий Жовтень та громадянська війна на Україні. — К., 1987. — С. 601.
19. Реабилитированные историей. Автономная республика Крым. — Симферополь, 2007. — Т. 3. — С. 285, 354.
20. Там само. — Т. 5. — С. 292.
21. Там само. — Т. 2. — С. 264.
22. Миколаївщина багатонаціональна: з історії етнічних спільнот регіону / за ред. Л. С. -М. Кайрамазової. — Миколаїв, 2012. — С. 101.
23. Остання адреса. Розстріли соловецьких в'язнів з України у 1937–1938 рр. — К., 2003. — Т. II. — С. 576–579.
24. ДАОО. — Ф. Р-8065. — Оп. 2. — Спр. 5632-П.
25. Там само. — Спр. 18458-П.
26. Галузевий державний архів УСБУ в Одеській області. — Ф. П. — Спр. 11817-П. — Арк. 36.
27. Там само. — Спр. 11597-П.
28. ДАОО. — Ф. Р-8065. — Оп. 2. — Спр. 21236-П.
29. Там само. — Спр. 9452-П.
30. Галузевий державний архів УСБУ в Одеській області. — Ф. П. — Спр. 24691-П.
31. Там само. — Спр. 6353-П.
32. Там само. — Спр. 11677-П. — Арк. 28, 180.
33. ДАОО. — Ф. Р-1674. — Спр. 296 а.
34. Там само. — Ф. Р-8065. — Оп. 2. — Спр. 1451.
35. Галузевий державний архів УСБУ в Одеській області. — Ф. П. — Спр. 27671-П.
36. Там само. — Спр. 26443-П.
37. Там само. — Спр. П-1562.
38. Там само. — Спр. 12294-П.
39. Там само. — Спр. 24691-П.
40. ДАОО. — Ф. Р-8065. — Оп. 2. — Спр. 11353-П.
41. Там само. — Арк. 130–131.
42. *Зильберштейн А.* Три покоління // *Вечерня Одесса.* — 1982. — 11 февраля.
43. Реабілітовані історією. Миколаївська область: у 27 т. Т. 5 / ред. кол. М. П. Круглов. — К.; Миколаїв, 2010. — С. 475.

ВИДАТНІ ОСОБИСТОСТІ
